

Na přebalu:
Král Abgar přijímá mandylion
tempera na dřevě
Sinaj, klášter sv. Kateřiny
polovina 10. století

Na vazbě:
Znamení života s Kristovým monogramem
vlněná aplikace na plátně
Achmím
4.–5. století

© Centrum biblických studií Akademie věd ČR
a Univerzity Karlovy v Praze, 2021

Studies and Translations © Jaroslav Brož, Th.D., S.S.L.,
Prof. Dr. Růžena Dostálová, CSc., Mgr. Jan A. Dus, ThD., Matyáš Havrda, Ph.D.,
Mgr. Lucie Kopecká, Doc. Dr. Zdeněk Kratochvíl, Dr. Petr Peňáz,
Dr. Dagmar Peňázová, Prof. Dr. Petr Pokorný, DrSc., Mgr. Zuzana Vlčková, ThD., 2021

ISBN 978-80-7601-437-4

OBSAH

1. NOVOZÁKONNÍ KÁNON A APOKRYFY

1.1	Problém	17
1.2	Evangelium jako předpoklad kánonu	17
1.3	Pavlova zpětná vazba na Ježíšův kříž	19
1.4	Od Pavla k evangeliu podle Marka	19
1.5	Evangelium podle Marka	22
1.6	Idea kánonu	25
1.7	Hranice kánonu	26
1.8	Novozákonní apokryfy	31

2. APOKRYFNÍ DODATKY K EVANGELIÍM

2.1	Úvod	37
2.1.1	Varianty v textu Nového zákona	37
2.1.2	Agrafa	38
2.1.2.1	„Tento svět je most...“	40
2.1.2.2	Kritický výběr	41
2.1.2.3	Edice agraf a literatura	42
2.2	Agrafon o práci v sobotu (L 6,4 D)	42
2.2.1	Úvod	42
2.2.2	Edice a literatura	45
2.2.3	Překlad z řečtiny	45
	Spor o sobotu	45
	Výrok o práci v sobotu	46
	Uzdravení v sobotu	46
2.3	Fragment tzv. tajného Markova evangelia (po Mk 10,34)	47
2.3.1	Úvod	47
2.3.2	Edice a literatura	49
2.3.3	Překlad z řečtiny	50
2.4	Kratší závěr Markova evangelia (po Mk 16,8)	52
2.4.1	Úvod	52
2.4.2	Edice a literatura	52
2.4.3	Text a překlad z latiny	53

2.5 Freerovo logion (po Mk 16,14)	54
2.5.1 Úvod	54
2.5.2 Edice a literatura	54
2.5.3 Překlad z řečtiny	55
2.6 Papyrus Oxryrhynchus 840	55
2.6.1 Úvod a papyrus Berolinensis 11710	55
2.6.2 Edice a literatura	59
2.6.3 Překlad z řečtiny	59
2.7 Papyrus Oxryrhynchus 1224	60
2.7.1 Úvod	60
2.7.2 Edice a literatura	61
2.7.3 Překlad z řečtiny	62
2.8 Papyrus Egerton 2	63
2.8.1 Úvod	63
2.8.2 Literatura	65
2.8.3 Překlad z řečtiny	66
Spor o Ježíšovu totožnost	66
Pokus o ukamenování a zatčení	68
Uzdravení malomocného	69
Spor o poplatky vrchnosti	71
Zázrak u Jordánu	73
Záhadný fragment	74

3. NEJSTARŠÍ EVANGELIA (LOGIA)

3.1 Tomášovo evangelium	77
3.1.1 Doklady a vznik	77
3.1.2 Teologie	82
3.1.3 Metoda výkladu	85
3.1.4 Literatura	86
3.1.5 Překlad z koptštiny a výklad jednotlivých logií	87
3.2 Fajjúmský fragment	154
3.2.1 Úvod	154
3.2.2 Edice a literatura	154
3.2.3 Překlad z řečtiny	155

3.3 Evangelium Spasitele	155
3.3.1 Úvod	155
3.3.2 Edice a literatura	158
3.3.3 Překlad z koptštiny	159
Rozmluva Spasitele s učedníky po poslední večeři	159
Vidění na hoře (Olivetské?)	160
V Otcově trůnním sále	161
Trojí modlitba Spasitele k Otci	161
Rozhovor Spasitele s učedníky po vidění	162
Výroky uvozené slovem AMEN	163
Spasitel oslovuje kříž	164
Nezařaditelné větší zlomky	165
3.4 Rozhovor se Spasitelem	167
3.4.1 Úvod	167
3.4.1.1 Datování	167
3.4.1.2 Vztah k ostatním křesťanským textům	167
3.4.1.3 Teologie	168
3.4.2 Edice a literatura	169
3.4.3 Překlad z koptštiny	169
Úvod	169
Rozhovor I	170
Pověst o stvoření I	170
Rozhovor II	171
Pověst o stvoření II	171
Rozhovor III	171
Slova moudrosti	172
Apokalyptické vidění	172
Rozhovor IV	173
Závěrečné pokyny	176

4. ŽIDOKŘEŠŤANSKÁ APOKRYFNÍ EVANGELIA

4.1 Úvod	179
4.1.1 Údaje o existenci židokřesťanských evangelií	179
O evangeliu Nazorejců	180
O evangeliu Hebrejců	180
O evangeliu Ebionitů	180
4.1.2 Christologie	181
4.1.3 Neznámý komentář k Matoušovu evangeliu	182

4.2 Edice a literatura.....	182
4.3 Překlad zlomků a poznámky	183
4.3.1 Evangelium Nazorcjů.....	183
4.3.2 Evangelium Hebrejců.....	189
4.3.3 Evangelium Ebionitů	193
4.3.4 Nepravé a nejisté texty.....	196
4.3.4.1 Sedmnáct zázraků při Kristově narození	204

5. GNOSTICKÁ APOKRYFNÍ EVANGELIA

5.1 Filipovo evangelium	209
5.1.1 Úvod.....	209
5.1.2 Edice a literatura	209
5.1.3 Překlad z koptštiny.....	210
5.2 Evangelium Egyp anů.....	224
5.2.1 Úvod.....	224
5.2.2 Edice a literatura	225
5.2.3 Překlad řeckých zlomků	225
5.3 Petrovo evangelium	227
5.3.1 Úvod.....	227
5.3.2 Edice a literatura	228
5.3.3 Překlad z řečtiny.....	229
5.4 Mariino evangelium	234
5.4.1 Úvod.....	234
5.4.2 Edice a literatura	237
5.4.3 Překlad koptských a řeckých zlomků	238

6. EVANGELIA DĚTSTVÍ

6.1 Úvod.....	247
6.2 Protoevangelium Jakubovo	253
6.2.1 Úvod.....	253
6.2.2 Edice a literatura	255
6.2.3 Překlad z řečtiny.....	257

6.3 Pseudo-Tomášovo evangelium dětství	270
6.3.1 Úvod.....	270
6.3.2 Edice a literatura	273
6.3.3 Překlad z řečtiny.....	275
6.4 Pseudo-Matoušovo evangelium.....	286
6.4.1 Úvod.....	286
6.4.2 Edice a literatura	288
6.4.3 Překlad z latiny.....	289

7. PILÁTOVSKÝ CYKLUS

7.1 Úvod.....	315
7.2 Vyprávění Josefa Arimatejského	316
7.2.1 Úvod.....	316
7.2.2 Prameny a edice.....	316
7.2.3 Výtah z řeckého textu	316
7.3 Nikodémovo evangelium (Akta Pilátova a Kristův sestup do pekel)	318
7.3.1 Úvod.....	318
7.3.1.1 O Aktech Pilátových.....	318
7.3.1.2 O Kristově sestupu do pekel	320
7.3.2 Edice a literatura k Nikodémovu evangeliu	320
7.3.3 Akta Pilátova (překlad z řečtiny)	324
7.3.4 Kristův sestup do pekel (překlad z řečtiny)	344
Rozšířený závěr (překlad z latiny)	349
7.4 První list Pilátův	352
7.4.1 Úvod.....	352
7.4.2 Edice	352
7.4.3 Překlad z latiny.....	352
7.5 Vybrané varianty a poznámky k Nikodémovu evangeliu	353
7.5.1 O Jidášově konci.....	353
7.5.2 O dvou lupičích.....	354
7.5.3 O Bohorodičce na křížové cestě.....	355
7.5.4 O Bohorodičce pod křížem.....	355
7.5.5 O lámání kostí.....	356

7.5.6 O Ježíšově pohřbu	356
7.5.7 O Ježíšově nanebevzetí	358
7.5.8 O svědectví Leucia a Karina	358
7.5.9 O Šetově cestě do ráje	359
7.5.10 O rozbití pekelných bran	360
7.6 Zpráva vladaře Piláta	361
7.6.1 Úvod	361
7.6.2 Edice a literatura	362
7.6.3 Paralelní překlad řeckých verzí A a B	362
7.7 Druhý list Pilátův	367
7.7.1 Úvod	367
7.7.2 Edice a literatura	367
7.7.3 Překlad z latiny	368
7.8 Potrestání Piláta	368
7.8.1 Úvod	368
7.8.2 Edice a literatura	369
7.8.3 Překlad z řečtiny	369
První výslech	369
Druhý výslech a potrestání Židů	370
Smrt Piláta a Prokly	371
7.9 Smrt Piláta	371
7.9.1 Úvod	371
7.9.2 Edice a literatura	372
7.9.3 Překlad z latiny	372
7.10 Pomsta Spasitele	374
7.10.1 Úvod	374
7.10.2 Edice a literatura	375
7.10.3 Výtah z latinského textu	375
7.11 Svědectví Jana Malaly	377
7.11.1 Úvod	377
7.11.2 Edice a literatura	377
7.11.3 Překlad z řečtiny	377

8. POVĚST O ABGAROVI

8.1 Úvod	385
8.2 Edice a literatura	387
8.3 Překlad z řečtiny	388
Úvodní slovo	388
Abgarův dopis	388
Ježíšova odpověď	389
Apoštol Tadeáš u Abgara	389
Shrnutí	391

9. SVĚDECTVÍ JOSEPHA FLAVIA

9.1 Úvod	395
9.2 Edice a literatura	396
9.3 Překlad z řečtiny	396

Seznam zkratk	399
Bibliografie	410
Rejstřík spisů	416
Rejstřík osobních jmen	439
Rejstřík místních jmen	447
Rejstřík vybraných pojmů	449

(1) NOVOZÁKONNÍ KÁNON
A APOKRYFY

1.1 PROBLÉM

Jestliže knihovnu českých překladů křesťanské mimokanonické literatury starověku otvíráme svazkem věnovaným novozákonním apokryfům, je to motivováno především hledisky historickými: rádi bychom českému čtenáři nejprve přiblížili texty, které na rozdíl od většiny křesťanské literatury nechtěly být výkladem křesťanské části bible a na ni navazujících tradic, ale usilovaly o nezávislé nebo doplňující ztvárnění tradic o Ježíšovi a o raném křesťanství. Ve srovnání s ostatními texty podobného zaměření byly však podle úsudku církve postaveny níže a do závazné sbírky bohoslužebných textů – kánonu (z řec. κανών – rákosová tyč, měřítko) přijaty nebyly.

To samo ještě neznamená, že by všechny apokryfní texty byly v církvi odmítány. Nejenže se o všechny zajímáme jako o doklady křesťanských duchovních dějin, ale mnohé z nich lze také chápat jako významné doklady upřímných projevů víry.

Lze namítnout, že takové úvahy vnášejí do vědecké edice přeložených textů cizorodá měřítka, ale skutečnost, že ke každému textu patří i jeho působení v dějinách (často se pro ně užívá německý výraz *Wirkungsgeschichte*), je i pro sekulárního člověka dostatečným důvodem k tomu, aby tyto skutečnosti a od nich odvozené členění literárního dědictví bral vážně, i když s ním třeba osobně nemůže souhlasit.

Novozákonní apokryfy jsou v tomto ohledu mimořádně závažné a instruktivní. To, jak své chápání křesťanské víry spojují s vypsáním jejích počátků a předpokladů v kázání Ježíšově a první apoštolské generace, je včleňuje do jedné skupiny blízké kanonickým spisům svým předmětem a nárokem, a přece je od nich odlišuje teologií a většinou i pozdější dobou literárního ztvárnění. Abychom tuto blízkost i odlišnost pochopili, musíme především popsat a definovat ideu kánonu a její funkci.

1.2 EVANGELIUM JAKO PŘEDPOKLAD KÁNONU

Apoštol Pavel shrnuje své kázání a učení na klíčových místech svých listů termínem evangelium (řec. εὐαγγέλιον), doslova „radostná zvěst“, užívaným ve starší řecké literatuře poměrně zřídka. Je pravděpodobné, že již Ježíš sám mluvil o evangeliu (nejspíš užíval slova odvozená od semitského kmene *b-š-r*) a shrnoval tak zvěst o království božím (Mk 1,14n), ale svůj základní význam nabyl termín evangelium až po velikonocích, kdy se stal pojmem vyjadřujícím nejen smysl Ježíšova pozemského života, ale i završení jeho příběhu, spočívající v jeho nové přítomnosti. Pro tento zlom, který nastal po

Ježíšově popravě, se brzy ujalo označení „vzkříšení“. Jde o metaforu, protože zkušenost, kterou lidé po velikonocích udělali s Ježíšem, neznamenal jeho návrat k předchozímu životu (resuscitaci), tak jak vzkříšení rozumí běžná řeč. Řekneme-li, že šlo o metaforu, není to snížením velikonoc, ale upozorněním na to, že jde o událost přesahující dosavadní zkušenost – o „nové stvoření“. Evangelium se tak stalo zvěstí o Ježíšově vzkříšení.

Tato představa vzkříšení, které přesahuje kategorie současného bytí, byla odvozena od židovského apokalyptického myšlení. K němu patřilo očekávání nového věku, který nastoupí po završení dosavadních dějin. Jeho počátkem bude vzkříšení mrtvých a boží soud. Takové očekávání je doloženo již v mladších vrstvách Starého zákona (Da 12,2) a za doby Ježíšovy bylo běžné ve vlivných vrstvách židovského národa, jako byli farizeové a čtenáři apokalyptické literatury.¹

Křesťané pojem vzkříšení upravili (inovovali) tak, aby vystihl jejich základní zkušenost s Ježíšem: vzkříšení již začalo, jeho začátkem a zárukou naděje pro všechny lidi je vzkříšení Ježíšovo. K němu se Bůh přiznal přesto, že Ježíš byl lidmi ukřižován. Ježíš je tedy nositelem toho, co má věčnou budoucnost, a Bůh je ten, který „křísí mrtvé“ (Ř 4,17). Tak bylo možné vyjádřit, že Ježíšův příběh má význam pro všechny ostatní lidi, a to význam rozhodující, týkající se celého života. Tak chápal evangelium apoštol Pavel.

První křesťané reagovali na velikonoční zkušenost zprvu spontánní entuziastickou radostí, ale brzy se její důvod snažili vyjádřit formou stručných sdělení a interpretovat její dosah pro různé oblasti života i dějin. Tak se začala rozvíjet křesťanská teologie. V druhé generaci se již zřetelně ukázalo, že závažným rozměrem křesťanského myšlení je také uchování vzpomínky na pozemského Ježíše. Nešlo o vzpomínku jakožto teskný záznam Ježíšovy památky, ale šlo a v křesťanské církvi dosud jde o vzpomínku na to, co je obsahem naděje pro člověka, tedy o „vzpomínku na budoucnost“ (v jiném smyslu, než tuto větu chápe název jedné špatné knihy). Tím už máme dány dvě souřadnice pozdějšího vymezení kanonicity nejdůležitějších křesťanských textů:

- a) Jde o svědectví, která sdělují společně odhalenou novou (boží) skutečnost (evangelium) a vyjadřují různými způsoby její zásadní a konečný (eschatologický) význam a
- b) současně jde o texty, které se také vztahují k určitému úseku a místu minulosti a nabývají své závažnosti proto, že jsou časově blízké pozemskému Ježíšovi.

¹ Z. Soušek, *Zvěst o konečné Boží vládě*, Praha 1991; P. Pokorný, *St. John's Revelation: Structure and Message*, in: 1900th Anniversary of St. John's Apocalypse, Proceedings of the International and Interdisciplinary Symposium, Athens 1995, Athens 1999, str. 400–512.

Chceme-li pochopit záměr a funkci apokryfních textů, musíme si uvědomit tyto právě uvedené předpoklady ideje kánonu. Apokryfní texty s nimi totiž sdílejí jeden rozměr: své příběhy nebo své argumenty podávají jako přímé či nepřímé zachycení a zhodnocení událostí doby Ježíšovy a doby apoštolské.

1.3 PAVLOVA ZPĚTNÁ VAZBA NA JEŽÍŠŮV KRÍŽ

Již formule víry z 1K 15,3b–5 připomíná hranici Ježíšova příběhu – jeho smrt na kříži. Pro apoštola Pavla bylo připomenutí Ježíšovy smrti na kříži nezbytnou součástí zvěsti o jeho vzkříšení. Jinak by Ježíšův příběh nebyl modelem sklonění Boha k člověku a nemohl by působit jako výzva k pokoře a snášenlivosti (srv. Fp 2,6–11 s 2,2–5 a 4,2).

Pavel ve svých listech připomíná jen několik osobních údajů o Ježíšovi, i když o něm zřejmě věděl víc, než lze usoudit z těchto přímých zmínek. Tzv. Formule Syna z Ř 1,3n, která zřejmě také existovala již před sepsáním Pavlových listů, mluví o jeho pozemském životě jen jako o celku. Pavel sám píše, že osobně získal informace od apoštola Petra (Ga 1,18), na slova Ježíšova činí poměrně často narážky a několikrát je i cituje (1K 7,10n; 9,14; 11,23nn). Jeho zdrženlivost lze vysvětlit tím, že nechtěl zastínit závažnost velikonoc. Vyprávění o Ježíšových zázracích a rozvíjení jeho výroků izolovaných od svědectví o tom, jak v jeho příběhu jednal Bůh sám, pokládal dokonce za nebezpečné: „Židé žádají zázračná znamení, Řekové vyhledávají moudrost, ale my kážeme Mesiáše ukřižovaného.“ (1K 1,22n) Jako zpětná vazba stačil Pavlovi sám fakt Ježíšovy pozemskosti, smrtelnosti, a především skutečnost jeho kříže jako oběti ve prospěch ostatních lidí. Bez poznání smrtelnosti a odkázanosti na boží stvořitelskou moc, stejně jako bez vědomí pokory a solidarity s ostatními lidmi není žádné duchovní obrody, není vzkříšení a neexistuje skutečná naděje. Proto musel Pavel připomínat i Ježíšův kříž. Avšak právě důrazem na Ježíšův kříž vytvořil předpoklad pro nově motivovaný zájem o Ježíšův pozemský život a pro ocenění textů, které se k němu přímo vztahují.

1.4 OD PAVLA K EVANGELIU PODLE MARKA

Brzy se opravdu ukázalo, že přece jen bude nutné zachytit také alespoň část tradice o Ježíšově životě. Spasitel se stal také modelem skutečného, hříchem neporušeného lidství – byl to nový Adam. V generacích, které ho již neznaly, a na místech, kam nedosáhla ústní tradice o jeho učení a činech, bylo potřeba připomenout jeho „způsob chování“ (řec. τρόπος – např. Did 11,8).